АЙЗЪК АЗИМОВ
ДВЕСТАГОДИШНИЯТ ЧОВЕК

Част 0 от „Разкази за роботи“

Превод от английски: Емануел Икономов, 1984

chitanka.info

Трите Закона на Роботиката:

1. Роботът не може да навреди на човека или с бездействието си да допусне да бъде причинена вреда на човешко същество.

2. Роботът трябва да се подчинява на всички заповеди, дадени му от човек, освен когато такива заповеди противоречат на Първия Закон.

3. Роботът трябва да се грижи за собствената си безопасност дотолкова, доколкото това не противоречи на Първия и Втория Закон.

1.

Ендрю Мартин благодари и седна на предложения му стол. Не изглеждаше принуден да прибягва до крайната мярка, но беше наистина стигнал до там.

Косата му беше светлокафява, гладка и фина, по лицето му нямаше косми, изглеждаше свежо. Дрехите му бяха подчертано старомодни, но елегантни, преобладаваше пурпурночервеното кадифе.

Хирургът го гледаше иззад бюрото, на което имаше табелка със серии от букви и цифри за пълна идентификация. Но Ендрю не им обръщаше внимание. Смяташе за достатъчно да го нарича „докторе“.

— Кога ще може да бъде извършена операцията, докторе? — попита той.

Хирургът отговори меко, с тази неотчуждаема нотка на респект, която роботът винаги използува спрямо човека.

— Не съм сигурен, сър, че разбрах как и върху кого може да бъде извършена такава операция.

Израз на почтителна непреклонност стоеше на лицето на хирурга, ако робот от този вид — от леко бронзирана неръждаема стомана — можеше да придобие такова или каквото и да е изражение.

Ендрю Мартин изучаваше дясната ръка на робота, ръката, с която хирургът режеше, докато тя лежеше на бюрото абсолютно неподвижна. Пръстите бяха дълги и оформени в артистично извити метални криви, толкова грациозно и естествено, че човек би могъл да си представи как им подхожда скалпелът, който сякаш става временно част от тях.

Не можеше да има колебание в работата му, нито засечка, нито треперене, нито грешка. Това естествено се постигаше със специализация, толкова силно желана от човечеството, че някои роботи бяха — все още — с независим мозък. Хирургът трябваше да бъде такъв, разбира се. А този тук, въпреки че притежаваше мозък, беше толкова ограничен във възможностите си, че не разпозна Ендрю. Вероятно никога не бе чувал за него.

— Мислил ли си някога да поискаш да бъдеш човек? — каза Ендрю.

Хирургът се поколеба за момент, като че ли въпросът не намираше място в разрешените му позитронни връзки.

— Но аз съм робот, сър.

— Би ли било по-добре да си човек?

— Ще е по-добре сър, да съм по-сръчен хирург. Не би могло да бъде така, ако бях човек, а само ако бях по-съвършен робот. Бих искал да съм по-съвършен робот.

— Не те ли засяга, че мога да ти заповядвам? Че мога да те накарам да ставаш, да сядаш, да се движиш на ляво на дясно, и то само като ти казвам да го правиш?

— Удоволствие е за мене да ви угодя, сър. Ако заповедите ви противоречеха на уважението ми към вас или към друг човек, не бих ви се подчинил. Първият Закон, отнасящ се до задълженията ми за сигурността на хората, щеше да надделее над Втория, който изисква подчинение. От друга страна, да се подчинявам е удоволствие за мен… Но върху кого трябва да извърша тази операция?

— Върху мен — каза Ендрю.

— Но това е невъзможно. Ясно е, че операцията ще ви навреди.

— Няма значение — отвърна спокойно Ендрю.

— Аз не трябва да допускам увреждане — протестира хирургът.

— На човешко същество — каза Ендрю. — Но аз, аз също съм робот.

2.

Ендрю приличаше много повече на робот, когато най-напред бе произведен. Тогава изглеждаше толкова робот, колкото който и да е друг, съществувал някога, с гладки форми и предназначен за работа.

Беше служил добре в къщата, където го докараха в онези дни, когато роботите в домакинството или изобщо на планетата бяха рядкост.

В дома живееха четирима души: Сър, М’ем, Мис и Малката Мис. Той знаеше имената им, разбира се, но никога не ги използуваше. Сър се казваше Джеръалд Мартин.

Неговият собствен сериен номер беше НДР. Беше забравил цифрите. Наистина беше минало много време, но ако бе искал да помни, не би могъл да забрави. Не бе искал да ги запомни.

Най-напред Малката Мис го нарече Ендрю, защото не можеше да използува буквите, и всички я последваха.

Малката Мис. Бе доживяла до деветдесет години и бе починала много отдавна. Веднъж той се бе опитал да я нарече М’ем, но тя не му бе разрешила. До последния си ден бе останала Малката Мис.

Ендрю беше предназначен да изпълнява задълженията на прислужник, на домакин, на камериерка. Тези дни бяха дни на проверка за него и за всички роботи навсякъде, освен в индустриалните и изследователските заводи и в станциите извън Земята.

Семейство Мартин му се радваше и половината от времето минаваше без да може да върши работата си, защото Мис и Малката Мис предпочитаха да играят с него.

Мис първа разбра как може да се уреди това. Тя му каза:

— Заповядваме ти да играеш с нас и ти трябва да изпълняваш заповедите!

— Съжалявам, Мис, но предишна заповед от Сър трябва да бъде с предимство.

— Татко каза само, че се надява да се погрижиш за почистването — отвърна тя. — Това не звучи като заповед. Аз ти *заповядвам*!

Сър нямаше нищо против. Той обичаше много Мис и Малката Мис, дори повече от М’ем. И Ендрю ги обичаше.

Ендрю бе издялал гердан от дърво за Малката Мис. Тя му беше заповядала. Мис беше получила за рождения си ден гердан от слонова кост със спирален орнамент и изглеждаше, че заради това Малката Мис се чувствуваше нещастна. Тя имаше само парче дърво, което даде на Ендрю с малък кухненски нож.

Той го направи бързо и Малката Мис възкликна:

— Хубаво е, Ендрю. Ще го покажа на татко.

Сър не можеше да повярва.

— Откъде взе това, Менди?

Менди беше името на Малката Мис, с което той я наричаше. Когато тя го увери, че казва истината, Сър се обърна към Ендрю:

— Ти ли направи това, Ендрю?

— Да, Сър.

— И модела ли?

— Да, Сър.

— От какво копира модела?

— Това е геометрично изображение, Сър, което подхожда на строежа на дървото.

На следващия ден Сър му донесе друго парче дърво, по-голямо, и вибриращ електрически нож.

— Направи нещо от това, Ендрю — каза той. — Каквото поискаш.

Ендрю изпълни поръчката и Сър го наблюдаваше, а после дълго гледа произведението.

След това много време Ендрю не прислужваше около масата. Беше му заповядано обаче да чете книги по вътрешна архитектура и той се научи да прави мебели.

— Това са удивителни произведения, Ендрю — каза Сър.

— Радвам се, когато ги правя, Сър — отвърна Ендрю.

— Радваш се?

— Това кара токовете в мозъка ми да текат някакси по-лесно. Чух ви да употребявате думата „радвам се“ и начинът, по който я

използувахте, подхожда на това, което чувствувам. Радвам се, когато ги правя, Сър.

3.

Джерълд Мартин заведе Ендрю в местното представителство на „Юнайтед Стейтс Роботс енд Мъкеникъл Мен“. Като член на Районната легислатура за него не беше трудно да уреди среща с Главния робопсихолог. В действителност само като член на Районната легислатура той можеше да притежава собствен робот — в тези ранни години роботите се срещаха рядко.

На времето Ендрю не разбираше нищо от това, но по-късно, след години на усилено учене, можеше да преразгледа тази някогашна сцена и да разбере истинското й значение.

Робопсихологът Мертън Мански слушаше и лицето му постепенно добиваше намръщен вид. На няколко пъти успя да задържи пръстите си да не изтропат по масата. Чертите на лицето му бяха разкривени и имаше бръчки по челото. Можеше да е по-млад, отколкото изглеждаше на пръв поглед.

— Роботиката не е точно изкуства мистър Мартин — каза той. — Не мога да ви го обясня подробно, но математическият апарат, който служи за определяне на позитронните връзки, е много сложен и позволява само приблизителни решения. Естествено, след като изградим всичко за Трите Закона, те са неизменими. Ще сменим, разбира се, робота ви…

— В никакъв случай — каза Сър. — Не става дума за дефект от негова страна. Той изпълнява предписаните му задължения отлично. Особеното е, че той дяла дърво по изящен начин и никога два пъти еднакво. Прави произведения на изкуството.

Мански изглеждаше объркан.

— Странно. Ние изпробваме разширени връзки тези дни… Наистина творчески, така ли мислите?

— Вижте сам.

Сър му подаде малко дървено кълбо със сцена на спортна площадка, на която момчетата и момичетата бяха толкова дребни, че едва се различаваха. Обаче бяха в съвършена пропорция и се смесваха

така естествено със структурата на дървото, че тя също изглеждаше като издялана.

— Той ли направи това? — попита Мански. Върна скулптурата, като поклати глава. — Дарба на художник. Има нещо във връзките.

— Можете ли да го направите отново?

— Вероятно не. Нищо подобно досега не е било отбелязвано.

— Добре. Ни най-малко не смятам, че Ендрю е единственият.

— Предполагам — каза Мански, — че корпорацията би поискала да получи обратно робота ви, за да го изследва.

Сър, внезапно помръкнал, отвърна:

— Няма да стане. Забравете за това. — Обърна се към Ендрю: — А сега да си вървим.

— Както желаете, Сър — каза Ендрю.

4.

Мис излизаше с момчета и не се задържаше много в къщи. Сега Малката Мис, която вече не беше толкова малка, запълваше света на Ендрю. Тя не забрави никога, че първото издялано парче дърво, което той бе направил, бе за нея. Носеше го на сребърна верижка около врата си.

Тя първа се отнесе критично към навика на Сър да раздава произведенията.

— Хайде, татко — каза тя, — ако някой иска някое от тях, нека да го заплати. То си го заслужава.

— Не трябва да бъдеш алчна, Менди — каза Сър.

— Не за нас, татко. За твореца.

Ендрю не бе чувал думата никога преди и когато му остана малко лично време, я потърси в речника. После дойде друго пътуване, този път до адвоката на Сър.

— Какво мислиш за това, Джон? — попита Сър.

Адвокатът беше Джон Фейнголд. Имаше бяла коса и кръгло коремче, а рамките на очилата му бяха боядисани в ярко зелено. Той погледна малката плочка, която Сър му бе дал.

— Красива е… Но слушах новините. Тази резба е направена от робота ви. Този, който сте довели с вас.

— Да, Ендрю ги прави. Нали, Ендрю?

— Да, Сър — отвърна Ендрю.

— Колко бихте платили за това, Джон? — попита Сър.

— Не мога да ви кажа. Не колекционирам подобни неща.

— Ще ми повярвате ли, че ми предложиха двеста и петдесет долара за тази дреболия? Ендрю беше направил столове, които се продаваха за петстотин. В банката има две хиляди долара от произведенията на Ендрю.

— О небеса, той те прави богат, Джерълд.

— Наполовина — каза Сър. — Половината от това е на сметка на името на Ендрю Мартин.

— Робота?

— Точно така и искам да знам дали това е законно.

— Законно? — столът на Фейнголд изскърца, когато той се облегна назад. — Това е без прецедент, Джеръл д. Как е подписал роботът ти необходимите документи?

— Той може да се подписва и аз занесох подписа. Не съм го водил лично в банката. Има ли нещо друго, което трябва да се направи?

— Хм. — За миг очите на Фейнголд изглеждаха обърнати навътре. После каза: — Добре. Можем да основем компания, която да се занимава с финансите от негово име и това ще сложи изолираща стена между него и враждебния свят. Освен това моят съвет е да не правите нищо. Никой не може да ви попречи дотук. Ако някой се противопостави, оставете го да подаде тъжба.

— И вие ще се заемете със случая, ако се заведе процес?

— Срещу хонорар, разбира се.

— Колко?

— Нещо като това — Фейнголд посочи дървената плочка.

— Наистина справедливо — каза Сър.

Фейнголд се засмя тихо, когато се обърна към робота:

— Ендрю, доволен ли си да имаш пари?

— Да, сър.

— Какво смяташ да правиш с тях?

— Да заплатя за неща, за които иначе Сър би трябвало да плаща. Това ще му спести разходите, сър.

5.

Такива случаи се появиха. Поправките бяха скъпи, проверките също. С годините бяха произведени нови модели и Сър се грижеше Ендрю да има предимство за всяко ново приспособление, докато стана образец на метално съвършенство. Всичко ставаше за сметка на Ендрю.

Ендрю настояваше за това.

Само позитронните му връзки оставаха недокоснати. Сър настояваше за това.

— Новите не са толкова добри, колкото си ти, Ендрю — казваше той. — Новите роботи не струват. Корпорацията се научи да прави връзките им по-точно, по-близко до целта, по-дълбоко по следата. Новите роботи не се променят. Те вършат това, за което са предназначени, и никога не се отклоняват. Тебе те харесвам повече.

— Благодаря ви, Сър.

— И това е твое постижение, Ендрю, не го забравяй. Сигурен съм, че Мански е отхвърлил разширените пътеки още след като те видя. Той не харесваше непредвиденото… Знаеш ли колко пъти пита, дали може да те вземе за изследване? Девет пъти! Аз нито веднъж обаче не го оставих да се добере до теб и сега, след като се пенсионира, ще можем да си починем малко.

Косата на Сър изтъняваше и посивяваше, лицето му се набръчка, докато Ендрю изглеждаше по-добре, отколкото когато за пръв път дойде в семейството.

М’ем се присъедини към една колония на изкуството някъде в Европа, а Мис стана поетеса в Ню Йорк. Пишеха си, но не често. Малката Мис беше омъжена и живееше недалеч. Тя каза, че не иска да изостави Ендрю, и когато детето й, Малкия Сър, се роди, оставяше Ендрю да държи бутилката и да го храни.

С раждането на внука Ендрю почувствува, че сега Сър имаше с кого да замести тези, които бяха заминали. Нямаше да бъде толкова несправедливо да се обърне с искане към него.

— Сър — каза Ендрю, — много мило бе от ваша страна, че ми позволихте да изразходвам парите си, както исках.

— Те бяха твои пари, Ендрю.

— Само заради доброжелателната ви постъпка, Сър. Не вярвам, че законът би ви спрял да ги задържите всичките.

— Законът не ще ме накара да направя нещо лошо, Ендрю.

— Въпреки всичките разходи и такси, Сър, аз имам близо шестстотин хиляди долара.

— Знам това, Ендрю.

— Искам да ви ги дам, Сър.

— Аз не искам да ги взема, Ендрю.

— В замяна на нещо, което можете да ми дадете, Сър.

— О! Какво е това, Ендрю?

— Свободата ми, Сър.

— Твоята…

— Бих желал да купя свободата си, Сър.

6.

Не стана толкова лесно. Сър почервеня, каза „За бога!“, обърна се и се отдалечи.

Малката Мис го убеди, предизвикателно и грубо, и то пред Ендрю. От тридесет години никой не се стесняваше да говори в присъствието на Ендрю, независимо дали това се отнасяше до него или не. Той беше робот.

— Татко — каза тя, — защо го приемаш като лична обида? Той пак ще бъде тук. Пак ще бъде верен. Той не може да престъпи това. То е вградено в него. Всичко, което иска, е да бъде наречен свободен. Толкова ли е страшно? Не го ли е заслужил? О, ние с него говорим за това от години.

— Говорите за това от години, така ли?

— Да, всеки път той се въздържаше от страх, че ще те засегне. Аз го накарах да ти го каже.

— Той не знае какво е свобода. Той е робот.

— Татко, ти не го познаваш. Той е прочел всичко в библиотеката. Не знам какво чувствува той в себе си, но не знам какво чувствуваш и ти. Когато разговаряш с него, ти ще откриеш, че той реагира на различните понятия и абстракции като мене и тебе, а какво друго има значение? Ако реакциите на някой друг са като твоите собствени, какво още можеш да желаеш?

— Законът няма да е на такова мнение — каза Сър сърдито. — Виж какво — той се обърна към Ендрю с преднамерена строгост в гласа си, — не мога да те освободя, освен ако не го направя законно, а стигне ли се до съда, не само няма да получиш свободата си, но властта ще научи официално за парите ти. И ще ти кажат, че робот няма право да получава пари. Заслужава ли си заради тази глупост да загубиш парите си?

— Свободата няма цена, Сър — каза Ендрю. — Дори шансът за свобода си заслужава парите.

7.

Съдът също можеше да вземе становището, че свободата няма цена, и можеше да реши, че на никаква цена, колкото и да е голяма, един робот не може да купи свободата си.

Местният адвокат, представящ тези, които се противопоставиха на свободата, тълкуваше случая по следния прост начин: Думата „свобода“ няма значение, когато се прилага към робот. Само човешко същество може да бъде свободно.

Той повтори тази своя мисъл неколкократно: бавно, с ритмично спускане на ръката върху масата, пред всяка дума.

Малката Мис поиска разрешение да говори в защита на Ендрю. Тя бе извикана с пълното й име, което Ендрю не бе чувал да се произнася дотогава.

— Моля, Аманда Лаура Мартин Чарни да дойде пред съда.

— Благодаря ви, Ваше благородие — каза тя. — Аз не съм адвокат и не знам да изказвам мислите си по особен начин, но се надявам, че ще изслушате мнението ми.

Нека разберем какво означава „да бъде свободен“ в случая с Ендрю. В известен смисъл той е свободен. Мисля, че са минали най-малко двадесет години, откакто някой от семейството му заповяда да прави нещо, което чувствувахме, че не би могъл да прави по собствено усмотрение.

Но ние можем, ако пожелаем, да му заповядаме да върши всичко, да му го наложим така сурово, както искаме, защото той е машина, която ни принадлежи. Защо трябва да сме в състояние да го правим, след като той ни е служил толкова дълго, толкова вярно и е спечелил толкова много пари за нас? Той не ни дължи нищо повече. Дългът е изцяло на другата страна.

Дори ако официално ни беше забранено да поставим Ендрю в принудително подчинение, той би ни служил пак, доброволно. Да го направим свободен е само игра на думи, но тя би означавала много за него. Тя ще му даде всичко и няма да ни струва нищо.

За момент изглеждаше, че съдията потисна усмивката си.

— Разбирам мнението ви, мисис Чарни. Факт е, че в това отношение няма забраняващ закон и няма прецедент. Налице е обаче негласното предположение, че само човек може да се радва на свободата. Мога да изработя нов закон тук, да се обърна към по-висока инстанция, но не мога да отхвърля лесно това предположение. Нека да се обърна към робота. Ендрю!

— Да, Ваше благородие.

За пръв път Ендрю проговори в съда и съдията изглеждаше леко учуден от човешкия тембър на гласа му.

— Защо искаш да бъдеш свободен, Ендрю? — попита той. — Как ще ти се отрази това?

— Бихте ли искали — каза Ендрю — да бъдете роб, Ваше благородие?

— Но ти не си роб, ти си отличен робот, робот-гений, както разбрах, способен да се изразява с езика на изкуството, което не се забелязва никъде другаде. Какво би могъл да правиш повече, ако си свободен?

— Може би не повече, отколкото сега. Ваше благородие, но с по-голяма радост. В тази съдебна зала беше казано, че само човешко същество може да бъде свободно. Според мен само този, който желае свободата, може да бъде свободен. Аз желая свобода.

Точно това трогна съдията. Критичното изречение в решението му беше: „Няма право да се отрича свободата на когото и да е със съзнание, достатъчно узряло да схване понятието и да желае състоянието.“

Световният съд поддържаше същото мнение.

8.

Сър остана недоволен и суровият му глас караше Ендрю да се чувствува така, като че ли бе включен на късо.

— Не искам проклетите ти пари, Ендрю — каза той. — Ще ги взема, само защото иначе няма да се чувствуваш свободен. От сега нататък ще можеш сам да избираш работата си и да я вършиш, както ти харесва. Няма да ти давам заповеди освен тази — да действуваш, както ти се нрави. Но аз съм все още отговорен за теб; това е част от решението на съда. Надявам се, че го разбираш.

Малката Мис го прекъсна.

— Не бъди раздразнителен, татко. Отговорността не е толкова трудна задача. Знаеш, че няма да има какво да правиш. Трите Закона са все още в сила.

— Тогава как е свободен той?

— Не са ли обвързани хората от законите си, Сър? — обади се Ендрю.

— Няма да споря — каза Сър и си отиде. Ендрю го виждаше след това рядко.

Малката Мис го посещаваше често в малката къща, която бе построена и обзаведена за него. Нямаше нито кухня, нито баня, разбира се. Състоеше се само от две стаи: едната беше библиотека, а другата комбинация от склад и работилница. Ендрю приемаше много поръчки и като свободен робот работеше повече, отколкото когато и да било преди, докато стойността на къщата бе изплатена и всичко официално прехвърлено на него.

Един ден дойде Малкият Сър… Не, Джордж! Малкият Сър бе настоял за това след кратко размишление.

— Един свободен робот не трябва да нарича никого „сър“ — бе казал Джордж. — Аз те наричам Ендрю. Трябва да ме наричаш Джордж.

Беше формулирано като заповед, така че Ендрю го наричаше Джордж. Но Малката Мис си остана Малката Мис.

В този ден Джордж дойде сам да каже, че Сър умира. Малката Мис беше край леглото му, но Сър искаше да види Ендрю.

Гласът на Сър беше достатъчно силен, въпреки че изглеждаше неспособен да се движи. Помъчи се да вдигне ръката си.

— Ендрю — каза той, — Ендрю! Не ми помагай, Джордж! Аз само умирам, не съм сакат… Ендрю, радвам се, че си свободен. Исках само да ти кажа това.

Ендрю не знаеше какво да каже. Никога преди не е бил край някого, който умираше, но знаеше, че това е начинът, по който човек спира да функционира. Беше като неволно и невъзвратимо разглобяване и Ендрю не знаеше какво да каже, което да бъде подходящо за случая. Можеше само да остане прав, абсолютно тих и неподвижен.

След като свърши, Малката Мис му каза:

— Може да не е изглеждал приятелски настроен към теб в последно време, Ендрю, но беше стар, и се засегна, че ти искаше да бъдеш свободен.

Тогава Ендрю намери необходимите слова и каза:

— Аз никога нямаше да бъда свободен без него, Малка Мис.

9.

Едва след смъртта на Сър, Ендрю започна да носи дрехи. Най-напред облече едни стари панталони, които Джордж му беше дал.

Сега Джордж беше женен. Бе станал адвокат и се бе присъединил към фирмата на Фейнголд. Старият Фейнголд отдавна бе починал, но дъщеря му бе продължила делото и сега името на фирмата стана Фейнголд и Мартин. То остана същото дори след като дъщерята се оттегли и никой от фамилията Фейнголд не зае мястото й. По времето, когато Ендрю за пръв път облече дрехи, името на Мартин току що се бе присъединило към фирмата.

Джордж се бе опитал да прикрие усмивката си, когато Ендрю нахлузи панталоните, но в очите на робота усмивката беше явна.

Джордж показа на Ендрю как да си служи със статичния заряд, за да могат панталоните да се загръщат около долната част на тялото му и да се затварят. Джордж го показа на собствените си панталони, но на Ендрю му беше ясно, че ще му е необходимо време, докато усвои това плавно движение.

— Но защо искаш панталони, Ендрю? — попита Джордж. — Тялото ти е толкова добре устроено за целта си, че е срамно да го покриваш. Особено след като не трябва да се грижиш за температурния му контрол, нито да се стесняваш. И то не звъни, няма звук на метал.

— Не са ли красиви човешките тела, Джордж? — каза Ендрю. — Все пак вие ги покривате.

— За да ги стоплим, за чистота, за да ги предпазим, за украшение. Нито едно от това не се отнася за теб.

— Чувствувам се гол без дрехи — каза Ендрю. — Чувствувам се различно, Джордж.

— Различно! Ендрю, на Земята има милиони роботи сега. В този район според последното преброяване има почти толкова роботи, колкото и хора.

— Знам, Джордж. Тези роботи извършват всякакъв вид работа.

— И нито един от тях не носи дрехи.

— Но нито един от тях не е свободен.

Малко по малко Ендрю попълваше гардероба си. Задържаше го усмивката на Джордж.

Можеше да бъде свободен, но в него имаше вградена програма, внимателно съставена, която определяше отношението му към хората, и той се опитваше да напредва само с много ситни стъпки. Явно неодобрение би го върнало с месеци назад.

Не всеки възприемаше Ендрю като свободен. Той не можеше да го усети и това представляваше трудност за мисловния му процес, когато размишляваше по този въпрос.

Преди всичко избягваше да бъде с дрехи — или с много от тях, когато смяташе, че Малката Мис можеше да го посети. Сега тя бе стара и често отиваше на по-топъл климат, но когато се върнеше, първата й работа бе да го посети.

След едно от завръщанията й Джордж каза печално:

— Тя ме принуди, Ендрю. Ще се кандидатирам догодина за Легислатурата. Внукът, както дядото, казва тя.

— Както дядото… — Ендрю се запъна.

— Искам да кажа, че аз, Джордж, внукът, ще бъда като Сър, дядото, който някога е бил в Легислатурата.

— Щеше да е хубаво, Джордж — каза Ендрю, — ако Сър беше още… — той млъкна, като не искаше да изрече нещо, — в работещо състояние.

Това звучеше неподходящо.

— Жив — каза Джордж. — Да, и аз си мисля също от време на време за старото чудовище.

Ендрю мисли много върху разговора. Забеляза собствената си неспособност да се изразява, когато говореше с Джордж. Някакси езикът се бе изменил, откакто Ендрю се бе появил на бял свят с вроден речников фонд. Още повече, че Джордж използуваше разговорна реч, каквато Сър и Малката Мис не бяха употребявали. Защо беше нарекъл Сър чудовище, когато явно тази дума не бе подходяща?

Ендрю не можеше да се обърне към книгите си за съвет. Те бяха стари и се отнасяха предимно за дървообработване, за изкуство, за вътрешен дизайн. Нямаше такива за езика, за поведението на хората.

В този момент му се струваше, че трябва да потърси необходимите книги, и като свободен робот почувствува, че не трябва да пита Джордж. Можеше да отиде в града и да използува библиотеката. Това беше триумфално решение и той почувствува електропотенциала си да нараства значително, докато се наложи да го прехвърли върху една бобина.

Сложи си цял костюм, дори и дървена верижка на раменете. Би предпочел блестящата пластмаса, но Джордж беше казал, че дървото е много по-подходящо и че полираният кедър е значително по-ценен.

Беше изминал стотина крачки от къщата, когато растящо съпротивление го накара да спре. Изхвърли бобината от електрическата верига и след като това изглежда не помогна достатъчно, върна се в къщата, написа ясно на парче хартия: „Отивам до библиотеката“ и го остави на видно място върху работната си маса.

10.

Ендрю не стигна до библиотеката. Беше изучил картата. Знаеше пътя, но не и как изглежда. Действителните признаци на околността не приличаха на символите на картата и той се поколеба. Дори си помисли, че нещо е било погрешно, тъй като всичко изглеждаше странно.

Мина покрай случаен селскостопански робот, но когато се реши да попита за пътя, наоколо нямаше никого. Една кола мина, без да спира. Той стоеше нерешителен, което означаваше спокойно и неподвижно, и тогава през полето към него дойдоха двама мъже.

Той се обърна към тях и те промениха пътя си, за да се приближат до него. Преди малко те разговаряха високо, той чуваше гласовете им, но сега мълчаха. По това как изглеждаха, Ендрю заключи за човешката им неувереност. Бяха млади, но не много. Може би на двадесет? Ендрю никак не можеше да определя възрастта на хората.

— Бихте ли ми описали пътя до градската библиотека, господа? — каза той.

Единият от тях, по-високият, чиято заострена шапка го удължаваше още повече, почти до гротеска, каза, но не на Ендрю, а на другия:

— Той е робот.

Другият имаше дебел нос и тежки клепачи и отвърна, но не на Ендрю, а на първия:

— Той носи дрехи.

Дългият щракна с пръсти.

— Това е свободният робот. Имаше един робот на Мартин, който беше ничия собственост. Защо иначе ще носи дрехи?

— Попитай го — каза този с дебелия нос.

— Ти ли си роботът на Мартин? — попита високият.

— Аз съм Ендрю Мартин, сър — каза Ендрю.

— Добре. Съблечи си дрехите. Роботите не носят дрехи. — После се обърна към другия: — Това е отвратително. Погледни го!

Ендрю се поколеба. Не бе чувал заповед с такъв тон на гласа отдавна, така че връзките на Втория Закон се бяха запушили за момент.

— Махни си дрехите! — каза високият. — Заповядвам ти!

Ендрю започна бавно да ги съблича.

— Направо ги скъсай! — заповяда високият.

— Ако не принадлежи на никого — каза този с носа, — може да бъде наш, както на когото и да е друг.

— Както и да е — коментира високият, — кой може да ни съди за действията ни? Ние не увреждаме чужда собственост… Застани на главата си! — това беше към Ендрю.

— Главата не е предназначена… — започна Ендрю.

— Това е заповед! Ако не знаеш как, опитай някакси.

Ендрю се поколеба отново, след това се наклони да постави главата си на земята. Опита се да вдигне краката си и падна тежко.

— Лежи там и не мърдай! — заповяда високият, после се обърна към другия: — Можем да го разглобим. Разглобявал ли си досега робот?

— Ще ни позволи ли?

— Как може да ни спре?

Нямаше начин Ендрю да ги спре, ако те му заповядаха да не се съпротивлява достатъчно властно. Вторият закон за подчинението има предимство пред Третия за самосъхранението. Във всеки случай той нямаше да може да се отбранява без евентуално да ги удари, а това би означавало нарушаване на Първия закон. При тази мисъл всяка негова подвижна част се сви леко и той потрепери, както лежеше.

Високият го обиколи и го подритна с крак.

— Тежък е. Мисля, че ще се нуждаем от инструменти за работата.

— Можем да му заповядаме да се разглоби — каза онзи с дебелия нос. — Ще бъде весело да го наблюдаваме как ще го направи.

— Да — съгласи се високият. — Но нека да го махнем от пътя. Ако мине някой…

Беше твърде късно. Някой наистина идваше и това беше Джордж. От мястото, където лежеше, Ендрю го бе видял да се изкачва на един близък хълм. Би искал да му сигнализира по някакъв начин, но последно му бе заповядано: „Лежи там и не мърдай!“

Джордж вече тичаше и пристигна леко задъхан. Двамата младежи отстъпиха малко и чакаха замислено.

Джордж попита загрижено:

— Ендрю, има ти ши нещо?

— Добре съм, Джордж — каза Ендрю.

— Тогава стани… Какво е станало с дрехите ти?

— Този робот ваш ли е, господине? — попита високият.

Джордж се обърна остро:

— Той е ничий робот. Какво става тук?

— Ние го помолихме учтиво да си съблече дрехите. Какво ви засяга, след като не е ваш?

— Какво правеха тези, Ендрю? — попита Джордж.

— Имаха намерение да ме разглобят по някакъв начин — каза Ендрю. — Искаха да ме преместят на спокойно място и да ми заповядат да се разглобя сам.

Джордж погледна към двамата и брадичката му потрепери. Двамата младежи не отстъпваха повече, ами се усмихваха. Високият каза пренебрежително:

— Какво смяташ да правиш, дебеланко? Ще ни нападаш ли?

— Не — отвърна Джордж. — Не е нужно. Този робот е бил в семейството ни над седемдесет години. Той ни познава и ни цени повече, отколкото цени когото и да е друг. Ще му кажа, че вие двамата заплашвате живота ми и че смятате да ме убиете. Ще му кажа да ме защищава. В избора си между мен и Вас той ще избере мене. Знаете ли какво ще се случи, когато той ви нападне?

Двамата бавно отстъпваха, оглеждайки се неспокойно.

— Ендрю, аз съм в опасност и тези двама мъже искат да ми навредят. Тръгни срещу тях!

Ендрю изпълни заповедта и двамата младежи не чакаха, ами хукнаха да бягат.

— Всичко е наред, Ендрю, успокой се — каза Джордж. Изглеждаше със слаби нерви. Бе преминал отдавна възрастта, когато можеше да приеме възможността за борба с някой младеж, камо ли с двама.

— Аз нямаше да мога да ги ударя, Джордж — започна Ендрю. — Можех да видя, че те не те нападаха.

— Не ти заповядах да ги удариш. Само ти казах да тръгнеш срещу тях. Останалото свърши сам страхът им.

— Как могат да се страхуват от робот?

— Това е болест на човечеството, една от тези, от които то все още не се е излекувало. Но не мисли за това. Какво, по дяволите, правиш тук, Ендрю? Бях решил вече да се връщам и да взема хеликоптер, когато те намерих. Как можа да ти дойде в главата да ходиш в библиотеката? Аз щях да ти донеса каквито искаш книги.

— Аз съм… — започна Ендрю.

— Свободен Робот. Да, да. Добре, какво искаше от библиотеката?

— Исках да знам повече за хората, за света, за всичко. И за роботите, Джордж. Искам да напиша история на роботите.

— Добре, да си вървим у дома — каза Джордж. — И си вземи най-напред дрехите. Ендрю, има милион книги по роботика и всяка от тях включва история на науката. Светът е наситен не само с роботи, но и с информация за роботите.

Ендрю поклати главата си, един човешки жест, който бе започнал да прави напоследък.

— Не история на роботиката, Джордж. История, написана от Робот. Искам да обясня как те чувствуват всичко, след като на първите от тях бе разрешено да работят и живеят на Земята.

Веждите на Джордж се повдигнаха, но той не отвърна нищо.

11.

Малката Мис току що бе станала на осемдесет и три, но не бе загубила нищо нито от енергичността, нито от решителността си. Тя по-често размахваше бастуна си, отколкото се подпираше на него.

Изслуша случката, побесняла от възмущение.

— Джордж, това е ужасно — каза тя. — Кои бяха тези хулигани?

— Не знам. Какво значение има? В края на краищата те не навредиха с нищо.

— Но можеха. Ти си адвокат, Джордж, и ако си добре уреден в живота, то е само заради таланта на Ендрю. Парите, който той спечели, са в основата на всичко, което имаме. Той осигури просъществуването на това семейство и аз не искам той да бъде третиран като подхвърлена от вятъра играчка.

— Какво искаш да направя, мамо? — попита Джордж.

— Казах, че си адвокат, не слушаш ли? Някакси ще изработиш такова положение и ще принудиш районния съд да се обяви за правата на роботите и Легислатурата да прокара необходимите документи, ще отнесеш цялата работа до Световния съд, ако трябва. Ще наблюдавам, Джордж, и няма да прощавам никаква отстъпка.

Тя говореше сериозно и това, което започна като начин да се укроти страшната стара лейди, стана солидна работа с достатъчно юридически заплитания, за да я направят интересна. Като главен партньор във Фейнголд и Мартин, Джордж изработваше стратегията, но остави работата на по-младите съдружници и най-вече на сина си. Пол, който също работеше във фирмата и почти всеки ден докладваше като по задължение на баба си. Тя, на свой ред, обсъждаше въпросите с Ендрю.

Ендрю бе въвлечен дълбоко. Работата му върху книгата за роботите бе отложена отново, тъй като той се задълбочи в законните положения и дори понякога правеше много уместни предложения.

— Джордж ми каза тогава, че хората винаги са се плашили от роботите — разсъждаваше той. — Докато това е така, съдът и

Легислатурата няма да искат да работят в полза на роботите. Не може ли да се направи нещо за общественото мнение?

Така докато Пол седеше в съда, Джордж се зае с публичната изява.

При един случай той се обърна към годишното събрание на редакторите на холоновините и между другото каза:

— Ако благодарение на Втория Закон може да искаме от който и да е робот неограничено подчинение във всяко отношение, с изключение нанасянето на вреда на човешко същество, тогава който и да е човек, който и да е човек има страшна власт над който и да е робот, който и да е робот. В частност, тъй като Вторият закон доминира над Третия, който и да е човек може да използва закона за подчинението, за да изключи закона за самосъхранението. Той може да заповяда на всеки робот да си навреди или дори да се саморазруши по някаква или без каквато и да е причина.

Правилно ли е това? Отнасяме ли се към животно по такъв начин? Дори неодушевен предмет, който ни е служил добре, има влияние върху решението ни. А роботът не е безчувствен, той не е животно. Може да мисли достатъчно добре, за да бъде способен да говори с нас, да се смее с нас. Можем ли да се отнасяме към тях като към приятели, можем ли да работим заедно с тях и да не им даваме част от плода на това приятелство, нещо от ползата на сътрудничеството?

Ако човек има право да дава на робота всякаква заповед, която не включва вреда на човешко същество, той трябва да има благоприличието да не дава на робота заповед, която да включва вреда на робот, освен ако човешката безопасност не го изисква. С голямата власт идва и голямата отговорност и ако роботите имат Три Закона за защита на човека, толкова ли е много да се иска хората да имат закон или два в защита на роботите?

Ендрю беше прав. Решението на съда и на Легислатурата зависеше много от общественото мнение. Най-сетне бе приет закон, който слагаше условия, забраняващи заповедите във вреда на роботите. Беше безкрайно ограничен и наказанията за нарушителите му бяха съвсем недостатъчни, но принципът беше установен. Окончателното одобрение от Световната легислатура дойде в деня на смъртта на Малката Мис.

Не беше съвпадение. По време на последните дебати Малката Мис се държеше отчаяно за живота и си отиде едва след ката победата дойде. Последната й усмивка беше за Ендрю. Последните й думи бяха:

— Ти си добър към нас, Ендрю.

Почина, държейки ръката му, докато синът й, жена му и децата оставаха на почетно разстояние от двамата.

12.

Ендрю изчака търпеливо, докато човекът от рецепцията изчезна във вътрешния кабинет. Можеше да използува холографната информационна машина, но несъмнено в нея не се появяваше човек (или може би робот), когато й се налагаше да се занимава с друг робот, вместо с човек.

Ендрю убиваше времето, като обмисляше проблема наум. Можеше ли да се измисли аналогичен израз на „лишен от мъжество“, който да се отнася за липсата на съответното качество у робот, или „лишен от мъжество“ се бе превърнал в метафора, достатъчно отдалечена от първоначалното си точно значение, така че да може да се прилага и за роботи, или за жени, например?

Такива проблеми възникваха често, докато работеше върху книгата си за роботите. Изкуството да измисля изречения, с които да изрази цялата сложност на материята, несъмнено бе увеличило речниковия му фонд.

Някой случайно влезе в стаята и се вгледа в него, но той не се опита да избегне погледа. Изгледа влезлия спокойно и последният от своя страна отмести погледа си встрани.

Пол Мартин излезе най-накрая. Изглеждаше изненадан или би изглеждал така, ако Ендрю можеше да различи изражението му със сигурност. Пол бе започнал да си слага тежкия грим, който модата диктуваше и на двата пола, и въпреки че гримът правеше някакси по-остри и твърди меките черти на лицето му, Ендрю не одобряваше това. Роботът откри, че подобно неодобрително отношение към хората, докато все още не го изразяваше гласно, не го караше да се чувствува много зле. Можеше дори да напише за неодобрението си. Беше сигурен, че не винаги е било така.

— Влез, Ендрю — каза Пол. — Съжалявам, че те накарах да чакаш, но трябваше да свърша нещо. Влез. Казал си, че искаш да говориш с мене, но не знаех, че тук, в града.

— Ако си зает, Пол, аз съм готов да продължа да чакам.

Пол погледна картината от променящи се сенки на циферблата на стената, който служеше за часовник, и каза:

— Мога да отделя малко време. Сам ли дойде?

— Наех автомобил.

— Неприятности ли имаш? — попита Пол разтревожен.

— Не. Правата ми са охранявани.

Пол изглеждаше още по-обезпокоен от това.

— Ендрю, обясних ти, че законът е неприложим, поне в повечето случаи… И ако настояваш да носиш дрехи, ще си навлечеш вероятно беля — точно както първия път.

— И единствения, Пол. Съжалявам, че не ти се нрави.

— Добре, но помисли малко: Ти си наистина жива легенда, Ендрю, и си ценен по още много причини, за да имаш право да си играеш така с късмета си… Какво става с книгата ти?

— Приближавам края, Пол. Издателят е доволен.

— Добре.

— Не знам дали той непременно ще хареса книгата като книга. Мисля, че издателят очаква да продаде доста от нея, защото е написана от робот, и ето кое му се нрави повече.

— Човешко е, съжалявам.

— Аз не съм недоволен. Нека да я разпродаде по каквато и да е причина, след като това ще означава пари и аз ще мога да ги използувам.

— Баба ти остави…

— Малката Мис беше добра и аз съм сигурен, че ще мога и по-нататък да разчитам на помощта на семейството. Но се надявам, че именно с парите от книгата ще мога да направя следващата крачка.

— Каква ще е тя?

— Искам да видя президента на „Юнайтед Стейтс Роботс енд Мъкеникъл Мен“. Опитвах се да си уредя среща, но досега не успях да се свържа с него. Корпорацията не ми сътрудничеше в писането на книгата, така че не съм изненадан, ако разбираш.

Пол беше леко развеселен:

— Сътрудничеството е последното, което можеш да очакваш. Те не ни помогнаха в голямата ни борба за правата на роботите. Дори обратното, и ти знаеш защо. Дай на роботите права и хората няма да ги купуват повече.

— Независимо от това — каза Ендрю, — ако се свържеш с тях, би могъл да ми уредиш едно интервю.

— Аз не съм по-близък с тях, отколкото си ти, Ендрю.

— Но може би ти ще успееш да преодолееш пречките, като им кажеш, че ако ме приемат, ще могат евентуално да спрат една кампания на Фейнголд и Мартин за по-нататъшно разширяване на правата на роботите.

— Няма ли да е лъжа, Ендрю?

— Да, Пол, и аз не мога да я кажа. Ето защо ти трябва да се обадиш.

— А, ти не можеш да лъжеш, но можеш да ме караш аз да лъжа, така ли? Ти ставаш все повече човек, Ендрю.

13.

Не беше лесно да се уреди, дори с небезизвестното име на Пол.

Но накрая, когато успяха, Нарли Смайт-Робертсън изглеждаше особено нещастен. Поглеждаше към Ендрю с открита ненавист.

— Сър — каза Ендрю, — приблизително преди цял век Мертън Мански ми каза, че математическият апарат, определящ програмирането на позитронните връзки, е бил прекалено сложен, за да позволява друго, освен само приблизителни решения, и затова моите собствени способности не са били напълно предсказуеми.

— Това е било преди век — Смайт-Робертсън се поколеба, после каза студено: — сър. Вече не е истина. Сега нашите роботи се правят прецизно и са обучени точно за работата си.

— Проучването, което направих във връзка с книгата ми — продължи Ендрю, — показва, че аз съм най-старият все още действуващ робот.

— Най-старият сега — каза Смайт-Робертсън — и изобщо. Най-старият, който въобще ще има. Нито един робот не може да се използва повече от двадесет и пет години.

— Като най-стария робот на света и най-приспособимия не съм ли достатъчно необикновен, за да заслужа специално внимание от страна на корпорацията?

— Съвсем не — каза Смайт-Робертсън. — Вашата необикновеност е затруднение за корпорацията. Ако бяхте даден под наем, вместо да сте направо продаден по някакво нещастно стечение на обстоятелствата, отдавна щяхте да бъдете заменен.

— Точно там е въпросът — каза Ендрю. — Аз съм свободен робот и принадлежа на себе си. Затова дойдох при вас и искам да бъда заменен.

— Как мога да ви заменя за вас? — каза Смайт Робертсън. — Ако ви заменя като робот, как ще мога да дам новия робот на вас като собственик, след като в самия процес на замяната вие ще престанете да съществувате?

— Никак не е трудно — намеси се Пол. — Носител на личността на Ендрю е позитронният му мозък и той е единствената част, която не може да бъде заменена, без да се създаде нов робот. Следователно позитронният мозък е Ендрю собственикът. Всяка друга част от тялото на робота може да бъде заменена, без да се засегне личността на робота, и тези други части са собственост на мозъка. Ендрю иска да снабди мозъка си с ново тяло на робот.

— Точно така — каза спокойно Ендрю и се обърна към Смайт-Робертсън. — Вие бяхте произвели андроиди, нали?

— Да — отвърна Смайт-Робертсън. — Те работеха отлично със синтетичните си влакна, кожа и сухожилия. Нямаха никаква метална част освен мозъка и бяха почти толкова здрави, колкото металните роботи.

Пол изглеждаше заинтересован:

— Колко от тях има на пазара?

— Нито един — каза Смайт-Робертсън. — Те бяха много по-скъпи от металните модели и проверката на пазара показа, че няма да бъдат приети. Изглеждат прекалено човешки.

— Но корпорацията пази опита си, предполагам. Щом е така, бих искал да бъда заменен с андроид.

— Ние не произвеждаме андроиди — каза Смайт-Робертсън.

— Вие не сте избрали да произвеждате андроиди — намеси се Пол бързо. — Но това не означава, че не можете да ги направите.

— Но ние не ги произвеждаме и няма да ги произвеждаме!

— Мистър Смайт-Робертсън — каза Пол, — Ендрю е свободен робот, който е под защитата на закона, осигуряващ правата на роботите. Това ви е известно, предполагам!

— Много добре.

— Моят клиент, Ендрю Мартин, е свободен робот, който има право да иска от „Юнайтед Стейтс Роботс енд Мъкеникъл Мен“ разрешение за замяна. Позитронният мозък на клиента ми е собственик на тялото на клиента ми, което сигурно е доста по-старо от двадесет и пет години. Позитронният мозък иска замяна на тялото и предлага да заплати всяка разумна цена за тялото на андроид в тази замяна.

— Вие се опитвате да ме принудите…

— Не ви принуждавам да правите нищо — каза Пол. — Ако откажете да удовлетворите съвсем нормалното искане на клиента ми, ние ще си отидем, без да кажем нито дума повече… Но ще ви дадем под съд.

— Добре… — започна Смайт-Робертсън и млъкна.

14.

Чувствуваше се като че ли е сътворен наново. От дни, после от седмици, накрая от месеци Ендрю откриваше, че някакси не беше той самият и дори най-простите действия го караха да се колебае.

Пол беше отчаян.

Ендрю можеше да чувствува мозъка си отвътре. Никой друг не можеше. Той знаеше, че е добре, и през месеците, които му бяха необходими да свикне напълно с координацията и да установи пълно позитронно взаимодействие, прекарваше часове пред огледалото.

Не беше съвсем човек! Лицето беше сковано, прекалено сковано и движенията му бяха прекалено преднамерени. Липсваше им свободната лекота и плавност като при хората, но тя може би щеше да се постигне.

Накрая той каза:

— Ще се върна към работата си.

Пол се изсмя и констатира:

— Това означава, че си добре. Какво ще правиш? Друга книга ли ще пишеш?

— Не — отвърна сериозно Ендрю. — Аз живея прекалено дълго, за да се захвана с каквато и да е кариера и тя никога да не ми омръзне. Мина времето, когато бях предимно творец на изкуство и винаги мога да се върна към това занимание. По едно време бях историк и още мога да се ровя в историята. Но сега искам да стана робобиолог.

— Искаш да кажеш робопсихолог.

— Не. Това би включвало изучаване на позитронните мозъци, а в момента ми липсва желание да го правя. Робобиологът ще се занимава с тялото, което е прикрепено към този мозък.

— Няма ли да бъдеш роботолог?

— Роботологът работи с метално тяло. Аз искам да изуча органичното хуманоидно тяло, каквото единствено аз имам, доколкото ми е известно.

— Стесняваш областта си — каза Пол замислено. — Като творец, всяка идея е твоя. Като историк, ти се занимаваше с роботите. Като робобиолог ще се занимаваш със себе си.

Ендрю кимна:

— Така изглежда.

Ендрю трябваше да започне съвсем отначало, тъй като не знаеше нищо за обикновената биология, почти нищо от науката.

Обзаведе си лаборатория в една стая, която си пристрои към къщата. Библиотеката му нарасна също.

Годините минаваха. Един ден Пол дойде при него и каза:

— Жалко, че вече не работиш върху историята на роботите. Разбрах, че „Ю. С. Роботс“ са приели радикално нова политика.

Пол беше остарял и отслабналите му очи бяха заменени с фотооптични клетки. В това отношение той бе станал по-близък до Ендрю.

— Какво са направили? — запита Ендрю.

— Строят централни компютри, огромни позитронни мозъци, които се свързват с дузина до хиляда робота посредством микровълни. Самите роботи изобщо нямат мозъци. Те са крайниците на гигантски мозък, а физически са отделени от него.

— Това по-ефективно ли е?

— „Ю. С. Роботс“ твърди, че е така. Смайт-Робертсън основа нова насока, преди да умре, обаче аз смятам, че това е контраудар срещу тебе. „Ю. С. Роботс“ са решили да не правят повече роботи, които да им създават такива трудности, каквито ти им причини, и затова те разделят мозъка от тялото. Мозъкът няма да има тяло, което да сменя. Тялото няма да има мозък, който да желае нещо.

— Удивително е, Ендрю — продължи Пол, — влиянието, което оказваш върху историята на роботите. Твоята дарба да твориш накара „Ю. С. Роботс“ да направят роботите по-прецизни и специализирани; от твоята свобода последва основаването на принципа за правата на роботите; настояването ти за тяло на андроид накара „Ю. С. Роботс“ да разделят тялото от мозъка.

— Предполагам, че накрая — каза Ендрю — корпорацията ще произведе един огромен мозък, който ще контролира милиарди тела на роботи.

— Мисля, че си прав — съгласи се Пол. — Но не смятам, че ще се случи по-рано от един век и няма да съм жив да го видя. Фактически може да не доживея и до следващата година.

— Пол! — извика Ендрю разтревожен.

Пол потрепери.

— Ние сме смъртни, Ендрю. Не сме като тебе. Това няма особено значение, но може би ще е важно да те уверя в едно нещо. Аз съм последният човек от фамилията Мартин. Имам роднини, произхождащи от пралеля ми, но те не се броят. Парите, които имам като собствени, ще оставя във фирмата на твое име и доколкото някой може да предвижда бъдещето, ти ще си осигурен материално.

— Не е необходимо — каза с труд Ендрю. През цялото време не можеше да свикне със смъртта на членовете на семейство Мартин.

— Да не спорим — парира Пол. — Така трябва да бъде. Над какво работиш сега?

— Проектирам система, която да позволява на андроидите — на мене — да извличат енергия от изгарянето на въглехидрати, вместо от атомни батерии.

Пол вдигна вежди.

— Така че да дишат и ядат?

— Да. Изобретил съм горивна камера за катализно управлявано разпадане.

— Но защо, Ендрю? Атомната батерия е безкрайно по-добра.

— В някои отношения може би, но тя не е човешка.

15.

Изискваше време, но Ендрю го имаше. На първо място не искаше да прави нищо, преди Пол да умре на спокойствие.

Със смъртта на правнука на Сър Ендрю се почувствува изложен повече на враждебния свят и по тази причина беше най-добре да следва пътя, който отдавна бе избрал.

Не беше съвсем сам. Ако човек умираше, фирмата „Файнголд и Мартин“ живееше, фирмата имаше насоките си и ги следваше. Под закрилата на фирмата Ендрю продължаваше да бъде здрав. В замяна на големия годишен хонорар, който получаваха, „Файнголд и Мартин“ се включи в разглеждането на юридическия аспект на новата горивна камера.

Когато настъпи време Ендрю да посети „Юнайтед Стейтс Роботс енд Мъкеникъл Мен“, той отиде сам. Веднъж бе ходил със Сър и веднъж с Пол. Този път — третия — беше сам и приличаше на човек.

„Ю. С. Роботс“ се бе изменила. Заводът, откъдето идваше продукцията, беше преместен на широка космическа станция.

Директор на Изследователския отдел беше Алвин Магдескю, мургав човек с тъмна коса и малка остра брада, който носеше над кръста си само една лента на гърдите, както изискваше модата. Ендрю от своя страна бе добре облечен по старомоден начин от преди няколко десетилетия.

— Аз ви познавам, разбира се — каза Магдескю. — И се радвам да ви видя. Вие сте нашият най-забележителен продукт. Какво искате сега?

— Да съм още по-малко робот. Тъй като съм достатъчно органичен, искам органичен източник на енергия. Нося плановете…

Магдескю не ги прехвърли набързо. Може би отначало имаше подобно намерение, но се задълбочи и стана по-внимателен. Накрая каза:

— Това е забележително, гениално. Кой го е измислил?

— Аз — отвърна Ендрю.

Магдескю го погледна остро:

— Това ще изисква основна промяна в тялото ви и ще бъде само опит, тъй като никога преди не е било правено. Аз съм против. Останете такъв, какъвто сте.

Лицето на Ендрю имаше ограничени възможности за изразяване, но нетърпението се показа в гласа му.

— Доктор Магдескю, вие изпускате целия смисъл на работата. Вие нямате избор, освен да се съгласите с искането ми. Ако такива органи могат да се вградят в тялото ми, те ще могат също така да се присаждат и в човешки тела. Тенденцията да се удължи животът на човека с изкуствени органи вече се забелязва. Няма по-добри устройства от тези, които аз съм конструирал. А факт е, че аз контролирам патентите посредством фирмата „Файнголд и Мартин“. Ние можем спокойно да се включим в бизнеса за наша сметка и да разработим такива изкуствени органи, които накрая да дадат на хората много от качествата на работите. Тогава вашият собствен бизнес ще пострада.

Но ако вие ме оперирате сега и се съгласите да го извършвате при подобни обстоятелства и в бъдеще, ще получите разрешение да използвате патентите и ще контролирате технологията както на роботите, така и на протезите на хората. Лицензът обаче няма да ви бъде даден, естествено, преди първата операция да бъде извършена успешно и преди да мине достатъчно време, за да се докаже, че наистина е успешна.

Ендрю едва чувствуваше задръжката на Първия Закон по отношение на строгите условия, които поставяше на един човек. Беше се научил да разсъждава, че това, което изглеждаше жестокост, можеше да се окаже след време милост.

Магдескю сякаш бе зашеметен.

— Не съм само аз, който може да решава в такъв случай — каза той. — А решението на корпорацията ще иска време.

— Аз мога да почакам известно време — каза Ендрю — Но само в разумни граници.

16.

Решението отне само известно време и операцията беше успешна.

— Аз бях против операцията, Ендрю — каза Магдескю. — Но не по причина, за каквато можеш да си мислиш. Ни най-малко не бях против експеримента, ако беше върху някой друг. Не ми се нравеше да рискувам твоя позитронен мозък. Сега, когато позитронните ти връзки са във взаимодействие със симулирани нервни възли, щеше да бъде трудно да се спаси незасегнат мозъкът ти, ако тялото се повредеше.

— Вярвам в умението на екипа на „Ю. С. Роботс“ — отвърна Ендрю. — И сега мога да ям.

— Добре, можеш да гълташ дървено масло. Това ще изисква редовно почистване на горивната камера, както ти обясних. Както мисля, по-скоро ще бъде неудобство.

— Може би ако не смятах да продължа нататък. Самопочистването не е невъзможно, фактически работя над устройство, което ще обработва твърда храна, съдържаща негорими съставки — несмилаема храна, която ще трябва да бъде отстранена.

— Тогава ще трябва да разработиш и анус.

— Еквивалентът му.

— Какво още, Ендрю?

— Всичко останало.

— И полови органи ли?

— Ако ще съответствуват ма плановете ми. Тялото ми е като платно, на което имам намерение да нарисувам…

Магдескю чакаше изречението да бъде довършено, но тъй като не дочака това да стане, го допълни сам.

— Човек?

— Ще видим — каза Ендрю.

— Амбицията ти е слаба, Ендрю — укори го Магдескю. — Ти си по-добър от човек. Ти започна да регресираш, от момента, когато се реши за органичното.

— Мозъкът ми не пострада.

— Не. Допускам, че си прав. Но, Ендрю, цялото ново ориентиране към изкуствените органи стана възможно благодарение на твоите патенти, които се продават с твоето име. Ти си признат за откривателя им и си награден заради тях — такъв, какъвто си. Защо ще продължаваш да си играеш с тялото си?

Ендрю не отговори.

Почестите последваха, Той прие да стане член на много научни дружества, включително на тези, които се бяха посветили на новата наука, основана от него: тази, която той бе кръстил робобиология, но която бе наречена простетология[1].

На сто и петдесетата годишнина от конструирането му се състоя тържествена вечеря, дадена в негова чест от „Ю. С. Роботс“.

Алвин Магдескю, вече пенсионер, дойде да възглави вечерята. Беше на деветдесет и четири и живееше, защото бе приел да му се присадят изкуствени органи, които между другото допълваха функциите на черния дроб и на бъбреците. Вечерята достигна кулминационната си точка, когато Магдескю, след къса и прочувствена реч, вдигна наздравица за „Сто и петдесетгодишния робот“.

Ендрю беше направил нови мускули на лицето си, които да могат да изразяват ред чувства, но седя тържествено пасивен по време на цялата церемония. Не му харесваше да бъде Сто и петдесетгодишен робот.

---

[1] Наука за протезите (бел.прев.) ↑

17.

Простетологията бе причината, която най-накрая накара Ендрю да напусне Земята. В десетилетията, които последваха чествуването на сто и петдесетгодишнината, в много отношения Луната заприлича повече на земен свят, отколкото самата Земя, с изключение на силата на притеглянето. В подземните й градове населението беше доста гъсто.

Изкуствените органи там трябваше да се съобразяват с по-малката сила на тежестта и Ендрю прекара пет години на Луната в работа с местните простетолози, за да направи необходимите приспособления.

Върна се на Земята, която беше банална и спокойна в сравнение с Луната. Посети кантората на „Фейнголд и Мартин“, за да съобщи за завръщането си.

Сегашният шеф на фирмата, Саймън Де Лонг, се изненада.

— Казаха ми, че се връщате, Ендрю — той едва не каза „мистър Мартин“, — но ви очаквахме не по-рано от следващата седмица.

— Ставам нетърпелив — каза Ендрю рязко. Безпокоеше се да започне със същината на въпроса. — На Луната, Саймън, бях отговорен за изследователски екип от двадесет учени, които бяха хора. Давах заповеди, които никой не обсъждаше. Лунните роботи се отнасяха към мен като към човешко същество. Защо тогава не съм човек?

Де Лонг го погледна предпазливо.

— Мой скъпи Ендрю — започна той, — както ти току що обясни, към теб са се отнасяли като към човек — и роботите, и хората. Следователно de facto ти си човек.

— Да си човек de facto не е достатъчно. Не искам да се отнасят към мене така, а да бъда официално признат за такъв. Искам да бъда човек de jure.

— Това е друг въпрос — каза Де Лонг. — Тук ще се сблъскаш с човешките предразсъдъци и с несъмнения факт, че колкото и да си

подобен на човек, ти *не* си такъв.

— В какъв смисъл? — попита Ендрю. — Имам формата на човек и органи, съответни на човешките. Фактически моите органи са идентични с някои от тези на човек с протези. Работейки за развитието на изкуството, литературата и науката, аз допринесох за обогатяването на човешката култура толкова, колкото никой жив сега човек. Какво повече може да се иска?

— Аз лично не бих искал нищо повече. Проблемът е, че ще трябва акт на Световната легислатура, за да бъдеш признат за човек. Честно казано, не мисля, че това ще стане.

— С кого от Легислатурата мога да говоря?

— С председателя на Комитета за наука и техника, може би.

— Можеш ли да уредиш среща?

— Но ти едва ли се нуждаеш от посредник. С твоето положение…

— Не. *Ти* ще го уредиш! — Ендрю дори не забеляза, че дава категорично заповед на човек. Беше свикнал с това на Луната. — Искам той да разбере, че фирмата „Фейнголд и Мартин“ е зад гърба ми в това дело до края.

— Ще направя каквото мога — каза Де Лонг.

18.

Председателят на Комитета за наука и техника беше жена. Прозрачните й дрехи, закриващи това, което тя искаше да скрие, с блясъка си я правеха да изглежда като покрита с пластмаса.

— Поддържам ви в желанието ви за пълни човешки права — каза тя. — В историята е имало случаи, когато части от човешкото население са се били за пълни човешки права. Какви права обаче можете евентуално да искате, които още нямате?

— Много просто — правото ми на живот. Като робот мога да бъда разглобен по всяко време.

— Понякога човек може да бъде екзекутиран.

— Екзекуция може да последва само след съдебен процес. За моето разглобяване не е необходимо да има присъда. Само думата на властен човек стига, за да ме унищожи. От друга страна… — Ендрю отчаяно се опита да не покаже и намек от молба, но изкусно изработените приспособления за човешко изражение и тон на гласа го издадоха. — Истина е, че искам да бъда човек. Искал съм го през цялото време, за което се изредиха шест поколения на хората.

Жената го погледна с тъмните си симпатични очи.

— Легислатурата може да прокара закон, който да би провъзгласи за такъв. Те могат да изкарат закон, с който дори каменна статуя да бъде обявена за човек. Дали наистина ще го направят обаче и в двата случая е малко вероятно. Винаги има елемент на подозрение към роботите.

Тя седна и на челото й се появиха бръчки.

— В действителност, ако въпросът се разпали много, може да се породи особено мнение в Легислатурата и в обществото относно разглобяването, за което споменахте. Отстраняването ви може да се окаже най-лесният начин да се разреши проблемът. Преценете този случай, преди да се решите да действувате.

— Никой ли няма да си спомни за технологията на протезите — каза Ендрю, — нещо, което е почти изцяло мое?

— Може да ви изглежда жестоко, но няма. Дори да го направят, то ще бъде срещу вас. Ще кажат, че сте мислили само за себе си. Ще кажат, че е част от кампанията да се роботизират хората или очовечат роботите, и в двата случая ще бъде лошо и порочно. Мистър Мартин, оставете живота си, какъвто е.

Тя стана и до седналата фигура на Ендрю изглеждаше дребна и почти като дете.

— Ако реша да се боря да стана човек — попита Ендрю, — ще бъдете ли на моя страна?

Тя помисли, после каза:

— Ще бъда, доколкото мога. Ако по някое време се появи такова положение, което заплашва политическото ми бъдеще, може да се наложи да ви изоставя, тъй като тогава резултатът няма да съвпада с истинската ми вяра. Опитвам се да бъда честна с вас.

— Благодаря ви, аз няма да искам повече. Възнамерявам да се боря, каквито и да са последствията, и ще искам помощта ви само докато можете да ми я дадете.

19.

Борбата не беше открита. „Файнголд и Мартин“ съветваха за търпение и Ендрю мърмореше сърдито, че имал безкраен запас от него. После „Фейнголд и Мартин“ започнаха кампания да стеснят и ограничат полето на борбата.

Те направиха процес за отхвърляне на задължението да се плащат дългове към индивид с изкуствено сърце, основавайки се на твърдението, че притежаването на орган на робот премахвало човечността и заедно с нея конституционните права на човека.

Те се бореха за това умело и упорито, като губеха на всяка крачка, но винаги по такъв начин, че принуждаваха решението да бъде колкото се може по-широко и тогава подаваха жалба до Световния съд, за да го прокарат така и там.

Това отне години и милиони долари.

Когато окончателното решение бе обявено, Де Лонг даде по случай официалната загуба тържество, подобаващо за победа. Естествено, Ендрю присъствуваше на тържеството в кантората.

— Направихме две неща, Ендрю — каза Де Лонг, — и двете са добри. Преди всичко установихме факта, че какъвто и да е броят на изкуствените органи в човешкото тяло, то не престава да бъде човешко. Второ, настроихме общественото мнение по въпроса така, че понятието човек да се интерпретира широко, тъй като не съществува човек, който да не се надява да получи протези, ако те ще запазят живота му.

— Мислиш ли, че сега Легислатурата ще ме признае за човек? — попита Ендрю.

Де Лонг се почувствува неудобно.

— Колкото до това, не мога да бъда оптимистичен. Остава един орган, който Световният съд употреби като критерий за човек. Човешките същества имат органичен клетъчен мозък, а роботите платиноиридиев позитронен мозък, ако въобще имат такъв. А ти сигурно имаш позитронен мозък. Не, Ендрю, не гледай така! Липсва

ни познанието да копираме дейността на клетъчен мозък с изкуствена структура, достатъчно близка до органичния вид, за да позволят той да попадне в решението на съда. Дори ти не можеш да го направиш.

— Какво да направим тогава?

— Можем да опитаме, разбира се. Председателката на Комитета за наука и техника ще е на наша страна, както и много от конгресмените. В този случай Президентът ще бъде несъмнено с мнозинството на Легислатурата.

— Ще имаме ли мнозинство?

— Не, далеч сме от него. Но можем да го спечелим, ако обществото пожелае широката интерпретация на понятието човек да се отнася и за тебе. Шансът е малък, но ако не желаеш да се откажеш, ще трябва да рискуваме.

— Не желая да се отказвам.

20.

Председателката на Комитета за наука и техника, все още член на Конгреса, беше много по-стара, отколкото когато Ендрю я видя за пръв път. Прозрачното й облекло бе изчезнало отдавна. Косата й сега бе прибрана и дрехите й бяха цилиндрични. Ендрю носеше все още облекло, което, доколкото позволяваха границите на разумния вкус, бе близко до стила, преобладаващ преди повече от век, когато той за пръв път облече дрехи.

— Стигнахме докъдето можахме, Ендрю — каза тя. — Ще опитаме още веднъж след почивката, но — за да бъда честна — загубата ни е сигурна. Всичките ми предишни усилия ми донесоха само сигурен провал в наближаващата конгресна кампания.

— Знам — каза Ендрю, — и това ме прави нещастен. Ти ми беше казала веднъж, че ще ме изоставиш, ако се случи нещо подобно. Защо не го направи?

— Всеки може да измени мнението си. Да те оставя ми се видя някакси много висока цена, която трябва да платя само за още един мандат. Аз съм в Легислатурата повече от четвърт век. Това е достатъчно.

— Няма ли начин да променим мненията на другите?

— Успяхме с всички, които разсъждаваха. Останалите — болшинството — не могат да се отърват от чувството си на антипатия.

— Антипатията като емоция не е сериозна причина да се гласува по този или онзи начин.

— Знам, Ендрю, но те не поставят разума си над чувствата.

— Всичко се свежда до мозъка — каза Ендрю предпазливо. — Но трябва ли да го оставим на нивото на клетки срещу позитрони? Няма ли начин да се даде определение според действието? Трябва ли да казваме, че мозъкът е направен от това или онова7 Не можем ли да определим мозъка като нещо, което е способно да мисли на известно ниво?

— Няма да стане. Твоят мозък е направен ръчно, човешкият не е. Твоят е конструиран, техният се е развивал. За всеки човек, който възнамерява да поддържа бариерата между себе си и робот, тези разлики са стоманена стена, висока миля и толкова дебела.

— Ако можехме да стигнем до източника на антипатията им — самия източник на…

— След всичките години, които си живял, ти все още се опитваш да разбереш човека. Бедни Ендрю, не се сърди, но роботът в тебе те води в тази насока.

— Не знам — каза Ендрю. — Ако мога да се доведа…

Ако можеше да се доведе…

Знаеше отдавна, че може би ще стигне до това, и накрая отиде при хирург. Намери такъв, достатъчно сръчен за дадената работа, което означаваше робот-хирург, тъй като в случая на сръчността и намеренията на нито един човек-хирург не можеше да се вярва.

Хирургът не можеше да е извършвал операцията върху човек. Така че Ендрю, след като отлагаше решаващия момент с тъжни въпроси, които отразяваха вътрешния му смут, отстрани Първия закон, казвайки:

— Аз също съм робот.

После продължи толкова строго, колкото се бе научил да използва думите дори към хора през последните десетилетия:

— *Заповядвам* ти да извършиш тази операция върху мен.

При отсъствието на Първия Закон така строго дадена заповед от някой, който изглеждаше като човек, задействува Втория Закон достатъчно, за да свърши работата.

21.

Ендрю беше сигурен, че чувството му за слабост бе напълно въображаемо. Беше се оправил от операцията. Все пак той се подпираше на стената, като се стараеше да не го прави много явно.

— Крайното гласуване ще бъде тази седмица, Ендрю — каза председателката на Комитета за наука и техника. — Няма да мога да го отлагам повече и ще трябва да загубим…

— Благодарен съм ти за умението да отлагаш — отвърна Ендрю. — Даде ми времето, от което имах нужда, и аз поех риска, както трябваше.

— Какъв риск? — попита загрижено жената.

— Не можех да го кажа нито на теб, нито на хората от „Фейнголд и Мартин“. Бях сигурен, че ще ме спрат. Виж какво, щом мозъкът е причината главното различие, не е ли най-вече по въпроса за безсмъртието? Кой се интересува в същност как изглежда мозъкът, как е устроен или как се е развивал? От значение е, че мозъчните клетки умират, *трябва* да умрат. Дори ако всеки друг орган от тялото е поддържан или заменен, мозъчните клетки, които не могат да бъдат сменени, без да се промени и следователно да се убие личността, трябва накрая да умрат.

Моите позитронни връзки издържаха близо два века без забележима промяна и могат да издържат още векове. Не е ли *това* основната пречка? Хората могат да търпят безсмъртен робот, тъй като няма значение колко дълго работи една машина. Те обаче не могат да приемат безсмъртен човек, след като собствената им смърт е поносима само докато е валидна за всички. И по тази причина те не могат да ме направят човек.

— Накъде клониш, Ендрю?

— Аз отстраних този проблем. Преди десетилетия позитронният ми мозък беше свързан с органични нерви. Сега една последна операция поправи тази връзка така, че бавно, съвсем бавно, потенциалът на мозъка ми ще спадне.

— Означава ли това, че така си направил, за да умреш, Ендрю? Не може да си го сторил. Би нарушил Третия Закон.

— Не — каза Ендрю. — Аз избрах между смъртта на тялото ми и смъртта на желанията и целите ми. Да оставя тялото да живее за сметка на смъртта на нещо по-ценно, би означавало нарушение на Третия Закон.

— Ендрю, няма да помогне. Върни го обратно.

— Не може. Прекалено много е навредено. Остава ми да живея повече или по-малко от година. Ще издържа до двестагодишнината от конструирането ми.

— Ендрю, ти си глупак.

— Ако ще ме направи човек, заслужава си. Ако не, ще сложи край на борбата и пак ще си заслужава.

22.

Странно беше как тази последна постъпка завладя въображението на света. Всичко, което Ендрю бе направил преди, не им бе повлияло. Но накрая той бе приел дори смъртта, за да бъде човек, и жертвата беше прекалено голяма, за да бъде отхвърлена.

Финалната церемония беше определена, съвсем преднамерено, за двестагодишнината. Световният президент трябваше да подпише акта и да го направи закон.

Ендрю седеше на подвижен стол. Все още можеше да върви, но само клатушкайки се.

Гледан от цялото човечество, Световният президент каза:

— Преди петдесет години бяхте обявен за Сто и петдесетгодишен робот, Ендрю. — След пауза той продължи с по-тържествен тон: — Днес ви обявяваме за двестагодишен Човек, мистър Мартин.

И Ендрю, усмихвайки се, протегна ръката си да стисне тази на Президента.

23.

Мислите на Ендрю бавно се разпръскваха, докато той лежеше в леглото.

Отчаяно се залови за тях. Човек! Той беше човек! Искаше това да е последната му мисъл. Искаше да се разтвори, да умре — с нея.

Отвори още веднъж очите си и за последен път разпозна председателката на Комитета за наука и техника, която чакаше. Имаше и други, но те бяха само сенки, неразличими сенки. Само жената оставаше извън настъпващата сивота. Бавно, постепенно, той вдигна ръката си към нея и съвсем слабо и неясно усети, че тя я взе.

Тя чезнеше в очите му, когато последните му мисли изтекоха.

Но преди да изчезне напълно, една последна бегла мисъл му дойде и остана за момент в съзнанието му, преди всичко да спре.

— Малка Мис… — промълви той, прекалено слабо за да бъде чут.

Публикувано в списание „Наука и техника за младежта“, броеве 4-5/1984 г.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

http://chitanka.info

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.